

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Ծ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

Տ Պ Ա Ր Ա Ն
Հ.Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ժ Ը Ն Ե Վ
1906

(Երկրորդ տպագրութիւն)

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Ծ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

Տ Պ Ա Ր Ա Ն
Հ.Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ժ Ը Ն Ե Վ
1906

(Երկրորդ տպագրութիւն)

ԿՈՎԿԱՍԱՅԱՅ ԽՆԴԻՐ

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Գ.-րդ Ընդհանուր Ժողովը՝ կայացած 1904 թ. սկզբին, ընդունելով մեր կազմակերպութեան մասնակցութեան անհրաժեշտութիւնը կովկասեան յեղափոխական կուի մէջ, որոշեց այդ վարել առայժմ ինքնապաշտպանութեան հողի վրայ:

Ներկայ 1905 թ. գումարած Հ. Յ. Դ. Խորհուրդը, նկատելով՝

1) Որ վերջին Ընդհանուր Ժողովից յետոյ Ռուսաստանի եւ մասնաւորապէս Կովկասի յեղափոխական շարժումները ստացել են անսպասելի լայն ծաւալ,

2) Որ բռնապետութիւնը արտաքին թշնամու եւ յեղափոխական ու ընդդիմադիր տարրերի հարւածների տակ զգալապէս թուլացել է,

3) Որ համայն Ռուսաստանի քաղաքական փոփոխութիւնների սկզբում Կովկասը պէտք է բարձրացնէ իր ձայնը,

4) Որ ներկայ պատմական ընթացի ստիպողականութիւնը թոյլ չէ տալիս սպասել նոր ընդհանուր ժողովին՝ Կովկասեան գործունեութեան ծրագիրը մշակելու եւ հաստատելու համար,

5) Որ, բացի այդ, կովկասեան գործունեութեան որոշակի ծրագիրը անհրաժեշտ է կուի ներկայ պայմաններում, համաձայնութեան գալու համար միւս գործող կուսակցութիւնների հետ,

Որոշեց՝

Կովկասեան շարժման հարցում ինքնապաշտպանութեան շրջանից անցնել բուն յեղափոխական գործունեութեան, մշակել ծրագիր՝ համաձայն Կովկասեան Ռաջօնական ժողովում արտայայտուած տրամադրութեան, ուղարկել կովկասեան դաշնակցական մարմիններին, ժամանակաւորապէս ղեկավարելու այդ ծրագրով, թողնելով նրա վերջնական մշակումը եւ հաստատումը առաջիկայ Ընդհանուր Ժողովին:

Հրատարակելով ներկայ նախագիծը, առաջարկում ենք դաշնակցական մարմիններին և ընկերներին ուղարկել մեզ իրենց դիտողութիւնները, որպէս զի Ընդհանուր Ժողովը՝ վերջնական վաւերացում տալու համար, ունենայ իր ձեռքի տակ բոլոր տեսակէտների արտայայտութիւնը:

Յունիս, 1905

Հ. Յ. Դ. ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԲԻՒՐՕ

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Ծ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԵԱՆ

Կովկասեան հայութեան և միապետական կառավարութեան միջև սկսած կռիւր մի բնական, անխուսափելի հետեանք է հայ տարրի առաջադիմութեան և այն վայրենի հալածանքների, որ ցարիզմը երկար տարիներից ի վեր մղում է հայ ժողովրդի, իբրև ուրոյն, կուլտուրական մի համայնքի դէմ:

Հալածողական այդ քաղաքականութիւնը ամենացայտուն յատկանիշն է այժմեան ռուսական բռնապետութեան.— „ռուսացման” անւան տակ նա ճարակում է կայսրութեան բոլոր Ծայրերը, նաև Կովկասը:

Կովկասեան բազմաթիւ ցեղերի շարքում հայ տարրին յատկացւած է մի բացառիկ վիճակ,— նա ամենից աւելի է ենթակայ գիշատիչ ռէժիմի յարձակումներին. և այդ այն պատճառով, որ հայութիւնը՝ տնտեսական և ընդհանուր կուլտուրական ասպարէզում ցոյց տւած իր թռիչքներով ու մրցման ուժով՝ վաղուց ի վեր դիտւում է իբրև առանձնապէս վտանգաւոր տարր ցարիզմի տիրապետութեան համար Կովկասում:

Քսան տարուց ի վեր ռէակցիայի աւերիչ հողմը անզուսպ կատաղութեամբ փչում է մեր դժբախտ երկրի վրայ, հարւածելով ժողովրդի ամենանւիրական ստացւածքներին, ոչնչացնելով ազգային-հասարակական հիմ-

նարկութիւնները, թունաւորելով մտաւոր ու հոգեկան մթնոլորտը, ցամաքացնելով ժողովրդական աշխատանքի բոլոր աղբիւրները:

Եւ հարւածները մնում էին անպատիժ: Կովկասահայ երիտասարդութիւնը, զբաղւած թիրաքահայոց դատով՝ հնարաւորութիւն չունէր ունէ ձևով հակազդելու այդ բացառիկ օրէնքներին:

Հայ եկեղեցական գոյքերի յափշտակումը, իբրև ուժեղ, ցնցող շարժառիթ, եկաւ խախտելու այդ ձեռնպահութիւնը: Ըմբոստութեան ոգին, տասնեակ տարիների ընթացքում խտացած, կենտրոնացած յեղափոխական գիտակից շրջաններում՝ արտայայտւեց ժողովրդական զինւած ու անզէն շարժումների ձևով, 1903 թիւ աշնան:

Կեանքը միանգամից փոթորկւեց: Յեղափոխական կազմակերպութիւնը այնուհետև ձեռնարկեց լուրջ, սիստեմատիկ աշխատանքի: Հայկական շարժումը Կովկասի մէջ՝ կարճ ժամանակամիջոցում դարձաւ մի շօշափելի ֆակտոր ամբողջ կայսրութեան ազատագրութեան գործում: Նա այսօր ունի իր զոհերն ու հերոսները, ունի իր յուզիչ մարտիրոսագրութիւնը: Նա առաջ է գնում անդիմադրելի կերպով, ստանում է յարատև, քրօնիկական կերպարանք և դառնում է միշտ աւելի ու աւելի յարձակողական: Բռնկւելով մի այնպիսի ժամանակ, երբ չկար պատերազմ, երբ Պլէվէյի երկաթէ ձեռքով՝ բռնակալութեան մեքենան հասել էր իր վերջին ծայր կատարելագործման, երբ լայնատարած կայսրութեան մէջ գերեզմանական անդորրութիւն էր, մերթ ընդ մերթ ընդհատւած ուսանողական ու բանւորական խաղաղ ցոյցերով կամ տէնօրական մասնակի փորձերով՝ նա այժմ խրախուսւում է ազատագրական այն վիթխարի հոսանքից, որ այսօր բռնել է ամբողջ Ռուսաստանը, ամբողջ Լեհաստանը, Ֆինլանդիան, Կովկասը և որ մօտալուտ յաղթա-

նակի խրոխտ գիտակցութեամբ՝ նախագծում է արդէն վաղւան հոյակապ ռամկավարական շէնքը:

Հ ա յ Յ ե ղ ա փ ո խ ա կ ա ն Դ ա շ ն ա կ ց ու թ ի ն ը , որ ստանձնել է հայկական շարժման գլխաւոր պատասխանատուութիւնը, մտնում է սերտ յարաբերութեան մէջ Ռուսաստանում ու Կովկասում գործող յեղափոխական սօցիալիստական կազմակերպութիւնների հետ՝ համերշխուիներով մղելու ընդհանուր ազատագրական գործը և իր քաղաքական ու սօցիալական դաւանանքի հետ՝ առաջադրում է իր գ ո թ ու ն է ու թ ե ա ն ն ա խ ա գ ի ծ ը :

Յեղափոխական կուռի միջոցով՝ նա ձգտում է դաշնակցական (Ֆէդարատիվ) ռամկավարական մի կազմակերպութեան – ամբողջ Անդրկովկասի համար – ամենալայն տեղական ինքնավարութեամբ: Լինելով բացարձակ հակառակորդ ամէն տեսակ առանձնաշնորհումների, ազգայնական ամեն տեսակ գերիշխանութեան ու ճնշումների, „Դաշնակցութիւնը” համոզւած է, որ միմիայն այդպիսի ռամկավարական կազմակերպութեան մէջ՝ կովկասեան այլատարր, այլակրօն և այլաբարբառ ժողովուրդները կարող են ապահովւած տեսնել իրենց ուրոյն, ազատ ու անարգել առաջադիմութիւնն ու բարգաւաճումը:

Սակայն այդ քաղաքական պահանջի իրագործումը մեր նպատակի մի մասն է միայն: Մեծ, անզնահատելի վաստակ լինելով հասարակական ընդհանուր առաջադիմութեան տեսակէտից՝ նա չէ կարող, այնուամենայնիւ, սպառել „Դաշնակցութեան” բովանդակ ծրագիրը: Կայ տ ն տ ե ս ա կ ա ն ա ն հ աւ ա ս ա ը ու թ ե ա ն ու ժ ը , որ քաղաքական ազատ ու ժիմի տակ ևս չպիտի թոյլ տայ աշխատաւոր մարդուն՝ վայելելու իր աշխատանքի բ ո վ ա ն դ ա կ արդիւնքը:

Պատմական էվօլիւցիայի եզրակացութիւնն է այդ:

Կար ժամանակ, երբ մարդկութեան առաջադէմ տարրերը հաւատում էին, որ քաղաքական բռնապետութեան լուծը խորտակելով՝ կը տիրէր մարդկանց մէջ կատարեալ ազատութիւն, հաւասարութիւն և եղբայրութիւն: Իրերի ընթացքը դառն հիասթափութիւն բերեց այդպէս մտածողներին:

Քաղաքականապէս ազատուած երկրներում ևս ստրկութեան ոչ ժիմը յարատեւեց, — և տնտեսական անհաւասարութեան ուժն էր դրա պատճառը: Միապետական ֆէոդալիզմն ընկաւ, բայց նրա տեղ բարձրացաւ մի այլ դասակարգ. փողատէր դասակարգը — բ ու թ ու ա զ ի ա ն : Կեղեքման մենաշնորհը վայրենի, բիրտ ուժից անցաւ աւելի քաղաքակիրթ ուժին — կ ա պ ի տ ա լ ի ն :

Եւ առաջ եկան արեւմտեան հասարակութիւնների մէջ երկու բանակներ — բուրժուազիա և պրօլետարիատ (գործաւոր դասակարգ) — որոնք, թէև միացած ազգի, հայրենիքի ընդհանուր շահերով, բայց միևնոյն ժամանակ տոգորուած էին տնտեսական շահերի հակառակութեամբ: Մինը նրանցից՝ տէր արդիւնագործութեան միջոցների — հողի, դրամի, մեքենաների, միւսը՝ զուրկ սեփականութիւնից: Հակամարտութիւնը երկու դասակարգերի միջև միշտ աւելի և աւելի բորբոքեց, շնորհիւ որ աւուր առաջադիմող արդիւնագործութեան:

Դա մի նոր շրջան էր քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ, որ կոչւում է կ ա պ ի տ ա լ ի ս տ ա կ ա ն : Կապիտալը, դրամազլուխը միշտ աւելի և աւելի աճում է — մանաւանդ քաղաքային, արդիւնագործական աշխարհում — համեմատաբար փոքրաթիւ արտօնեալների ձեռքում, որոնք յենւելով իրենց ծագման, նիւթական ուժի և պետութեան գործօն հովանաւորութեան վրայ՝ ձրգտում են յաւերժացնել իրենց դիրքը, իբրև իշխող ու կեղեքող դասակարգի:

Կապիտալիստական արդիւնագործութիւնը, մեծ զարկ տալով քաղաքակրթութեան ընդհանուր առաջադիմութեան, միևնոյն ժամանակ իր ստւերային կողմերով արդիւնաբերութեան անկանոնութեամբ, պարբերական ճգնաժամերով, անաշխատութեան մշտական երևոյթով, բանւորական ուժերի հրէշային շահագործումով և այլն և այլն — այդ բոլոր բացասական յատկութիւններով անդրադառնում է աշխատաւոր դասի նիւթական և ֆիզիքական, մտաւոր ու բարոյական կացութեան վրայ: Արդիւնագործական կեանքի առաջխաղացութեան հետ շեշտւում է ամեն տեղ, քաղաքների ու գիւղերի մէջ, աշխատաւոր դասի քայքայումն ու թշւառութիւնը: Եւ այդպիսով ստեղծւում է վիճակների մի ցայտուն հակապատկեր, մի կողմից մասսային քաղց ու մերկութիւն, միւս կողմից՝ առասպելական հարստութիւններ, պերճանք ու վայելքներ: Այսպէս է ներկայումս քաղաքակիրթ աշխարհի ընդհանուր պատկերը:

Այդ վիճակը չէր կարող հարստահարւած բանւորական մասսաների մէջ չ'արտադրել դժգոհութեան փրկարար հոսանքը: Նա ծնունդ առաւ և արդէն իսկ վերջին դարու երեսնական թւականներից արտայայտեց խոշոր յուզումներով ու կռիւներով:

Սկսեց մի նոր տեսակի քաղաքացիական շարժում, — ս օ ց ի ա լ ա կ ա ն շ ա Ր ժ ու մ: Նա անդրադարձաւ ժամանակի մտածող գլուխների մէջ: Ասպարէզ եկան ազնիւ, մարդասէր դէմքեր, որոնք փորձեցին դարմանել հասարակական վտանգաւոր կացութիւնը, կոչ անելով — ապարդիւն, իհարկէ — հարուստ, ազդեցիկ անհատների մարդասիրական զգացումներին: Ս օ ց ի ա լ ա կ ա ն խ ն դ Ր ի խաղաղ, անպայքար լուծումն էր առաջարկւում, — անհնարին բան: Սօցիալիզմը իր ու տ օ պ ի ա կ ա ն շրջանի մէջն էր:

Այնուհետև մին միւսի ետեւից երևան եկան տնտեսագէտներ ու սօցիօլօգներ, որոնք լցւած ատելութեամբ դէպի տնտեսական անարդար կարգերը՝ յետ մղեցին խաղաղ ճանապարհը և ջատագովեցին կուի սկզբունքը, որով միմիայն կարելի էր լուծել կապիտալի ու աշխատանքի դարաւոր հակառակութեան վիթխարի հարցը: Նրանք յարձակեցին հասարակութեան հիմքերի վրայ, դատապարտեցին մասնաւոր սեփականութեան հաստատութիւնը, մահացու հարւած տւին կապիտալիստական տնտեսութեան սիստեմին: Նրանք ցոյց տւին, թէ ինչպէս կապիտալիզմը իր պատմական առաքելութիւնը աջողութեամբ կատարելով՝ այժմ իր կատարեալ սնանկութիւնն է յայտարարում. նա արգելք է լինում քաղաքակրթւած հասարակութիւնների նօրմալ, բնականոն առաջադիմութեանը, նա ստրկացնում է ամբողջ դասակարգեր, այլասեռում է ամբողջ սերունդներ՝ նետելով նրանց թշւառութեան անդունդը:

Եւ ահա մի շարք տնտեսագէտների, սօցիօլօգների ու փիլիսոփաների երկարամեայ ուղղակի և անուղղակի աշխատանքը, միացած տնտեսական էվօլիւցիայի օրէնքների հետ՝ առաջ բերին ու կազմակերպեցին այն մեծ շարժումը, որ յայտնի է աշխարհին Սօցիալիզմ անունով: Նա հռչակեց որպէս հակադրութիւն կապիտալիզմի և նրա հետ կապւած բոլոր չարիքների: Նա զարգացաւ անսովոր արագութեամբ, նւաճեց թշւառութեան մէջ խրւած բանւորական ու գիւղացիական մասսաները, թափանցեց երկրագնդի բոլոր անկիւնները, ուր մտել է կապիտալը իր կեղեքումներով ու աւերումներով:

Սօցիալիստական շարժումը իր էութեամբ միջագային է: Բոլոր երկրների աշխատաւոր տարրերը, իբրև միևնույն կապիտալիզմի զոհեր, իբրև դառն ճակատագրի եղբայրակիցներ, միանում են, ձեռք ձեռքի տալիս և գիտակ

իրենց բարձր առաքելութեան, վստահ յաղթանակի վրայ՝ դիմում են կազմակերպած պայքարի ճանապարհով դէպի մի սօցիալական կազմակերպութիւն, ուր չպիտի լինին կեղեքողներ ու կեղեքւողներ, իշխողներ ու հպատակներ, ուր արդիւնաբերութեան միջոցները, դրամագլուխը պիտի լինի համայնական, ուր աշխատանքը, քաղաքակրթութիւնը և նիւթական վայելքները հաւասարապէս բաժին պիտի լինին իւրաքանչիւրին:

Այդ ուղղութեամբ է գնում հասարակական էվօլիցիան արևմտեան աշխարհում: Տեսնենք, թէ ի՞նչ է ներկայացնում մեր իրականութիւնը:

*

Ինդուստրիալիզմի, խոշոր-արդիւնաբերական հոսանքի ալիքները հասան նաև Անդրկովկասին: Նրանք կամաց-կամաց փոփոխեցին հինաւուրց տնտեսութեան ձեւերը, ուր դասակարգային բաժանումներն ու անհասարակութիւնը հազիւ նշմարելի էին, ուր պարսից տիրապետութեան արհաւիրալի յիշողութիւնները գրեթէ իսպառ մոռացնել էին տալիս մանր-մունր տգրուկների-աղանների ու վաշխառուների — կեղեքումները:

Հայ առևտրական տարրը, որ նախնի վիճակում ևս քաղաքակրթութեան տարածողն էր թէ՛ մեր և թէ՛ հարևան երկրների մէջ՝ զգալի զարկ տւեց ամբողջ կովկասեան արդիւնաբերութեան: Եւրոպական ու ռուսական կապիտալիստներն ևս շահագրգռեցին Կովկասի բնական հարստութիւններով և համեմատաբար կարճ միջոցում երկիրը դարձաւ ընդարձակ ու արգասաւոր շահագործման վայր:

Մեքենայական խոշոր ինդուստրիայի ներմուծումը, ինչպէս Եւրոպայում ու Ռուսաստանում, այնպէս և մեզ մօտ ունենում է իր անխուսափելի հետևանքները՝ արհեստների անկում և գաղթը դէպի արդիւնաբերական վայրերը:

Որքան աւելի է ծաւալուած արդիւնաբերութիւնը, այնքան աւելի է ընդարձակուած պանդխտութեան հոսանքը, որը առանձնապէս ուժեղանում է ներկայումս շնորհիւ գիւղերի սակաւահողութեան: Այդ վերջինը միշտ աւելի և աւելի շեշտուած է մասնաւորապէս պետական հողերի վրայ ապրող գիւղացիների շրջանում՝ շնորհիւ „ոուսացման” հովերով տարած կառավարութեան ուժիմին, որը պահում է ազատ հողերը ոուս գաղթականների համար և նոյնիսկ յաճախ խլում է տեղացու աննշան հողաբաժնից:

Հայ շինականը իր մի թիզ հողով և նահապետական մշակման ձևերով՝ քարշ է տալիս մի կիսաքաղց, յուսահատ գոյութիւն: Աւելացրէք դրան՝ հարկերի ծանրութիւնը, կալածատէր-աղաների ու վաշխառուների յարածուն կեղեքումները և այն ժամանակ դիւրին կը լինի ըմբռնել հայ միջին գիւղացու աննախանձելի տընտեսական վիճակը, նրա մշտնջենական մղումը դէպի արդիւնաբերական կենտրոնները, ուր վաստակը համեմատաբար առատ է, թէև աշխատանքը՝ տաժանելի: Այդ նոյն երևոյթը, ընդհանուր առմամբ, տեղի ունի նաև կովկասեան ուրիշ ազգութիւնների մէջ:

Արդիւնաբերութեան առաջխաղացութեան հետ ծրնունդ է առնում Անդրկովկասում երոպական մտքով փողատէր դասակարգ՝ բ ու լ ժ ու ա զ ի ա , որը իւրացնում է կապիտալիստական շահագործման բոլոր ձևերը և որը պիտի աւելի ևս ուժեղանայ վ ա դ ա ն կ ա ղ գ ե ռ ի մէջ, երբ կը վերանան միապետութեան կողմից առևտրի ու արդիւնաբերութեան դէմ հանած բազմաթիւ խոչնդոտները:

Ծնունդ է առնում մեծ քաղաքներում և այդ բուրժուազիայի անբաժան ստուերը – պ ռ օ լ ե տ ա ռ ի ա տ ը , որը – թէև, մեծ մասամբ կազմուած լինելով մանր սեփա-

կանատէր գիւղացիներից, կատարելապէս չէ համապատասխանում բառի եւրոպական իմաստին — այնուամենայնիւ իր նիւթական, մտաւոր, կուլտուրական վիճակով շատ աւելի թշւառ է, քան արեւմտեան ունէ երկրի պրօլետարիատը: Դրա հետ միասին աշխատաւոր ժողովրդի մեծ զանգւածը մնում է տակաւին գաւառների մէջ, կապւած իր հողին ու խղճուկ տնտեսութեան, ենթակայ այլևայլ հարստահարիչների կամայականութիւններին, նոյնպէս տգէտ, նոյնպէս տանջւած և իրաւագուրկ: Նրա մի զգալի տոկոսը, զրկւած արդէն աշխատանքի անհրաժեշտ սեփական միջոցներից, հարկադրւած է ունևոր դրացիների տրամադրութեան տակ դնել իր ու իր ընտանիքի աշխատող ձեռները և իր բաժին կտոր հողը, եթէ նա դեռ մնացել է:

Մեր հայկական կեանքում՝ անտագօնիզմը հարստահարող և հարստահարւող տարրերի միջև մինջև օրս հրապարակ չէր գալիս զգալի չափերով և չէր էլ կարող գալ: Յարիզմը՝ ընդհանուր հայութեան դէմ ուղղած իր արշաւանքով՝ միմիայն համերաշխութեան ոգին է արծարծում հայ ազգաբնակչութեան բոլոր խաւերի մէջ, և զարգացնելով ընդհանուր ազգայնական կապը՝ առժամապէս նսեմացնում է դասակարգայինը:

Սակայն կռիւր սկսւած է արդէն նաև դասակարգային հողի վրայ, — և բնական հակառակութիւնը հայ աշխատաւոր ընդհանրութեան ու շահագործող փոքրամասնութեան միջև՝ հետզհետէ պիտի սաստկանայ, թէ՛ քաղաքներում և թէ՛ գաւառներում, և նա կը հասնի իր լիակատար զարգացման շրջանին, երբ միապետական ուժի մը տապալւելով՝ բուրժուազիան, խոշոր սեփականատէր տարրը, իր ձեռքը կ'առնէ կառավարութեան ղեկը, և ազատ, անկաշկանդ թռիչք կը հաղորդէ արդիւնաբերութեան ու կապիտալիստական շահագործման:

Տնտեսական անհաւասարութեան այդ ուժի դէմ ևս
Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, հաւատարիմ իր աւանդական
ոգուն, իբրև էապէս ժողովրդական կուսակցութիւն, պիտի
մաքառէ բոլոր պատշաճ միջոցներով: Քաղաքական և
տնտեսական խնդիրներում՝ նա աշխատաւոր ընդհանրու-
թեան տեսակէտի ու շահերի պաշտպան կը կանգնէ և
միաժամանակ կը դաստիարակէ նրան սօցիալիստական
իդէալների ոգով, կը պատրաստէ նրան քաղաքական և
սօցիալական մեծ պայքարի համար:

Գիւղական աշխարհում „Դաշնակցութիւնը” դիմում
է իր պրօպագանդով ազգաբնակչութեան այն խաւերին,
որոնք իրենց տնտեսական դրութեամբ մատչելի են կազ-
մակերպութեան դաւանած գաղափարներին: Կռիւ մղե-
լով կալւածատէրերի և վաշխառուների դէմ՝ նա պիտի
կազմակերպէ իր դրօշակի տակ հողագուրկ և սակաւահող
գիւղացիներին, պիտի ձգտէ ըստ կարելոյն բարձրացնել
նրանց նիւթական ու հոգեկան վիճակը և մերկացնելով
մասնաւոր տնտեսութեան բոլոր աննպաստ, բացասական
կողմերը, պիտի աշխատէ ժողովրդականացնել համայ-
նական տնտեսութեան ձևերը, պատուաստել գիւղական
կեանքին արդիւնաբերող ու սպառող ընկերակցութիւն-
ների արգասաւոր սկզբունքը, որը ճանապարհ է հարթում
դէպի ապագայ մեծ համայնական, սօցիալիստական կազ-
մակերպութիւնը:

Մեկնելով նախընթաց հիմնական հայեացքներից և
աչքի առջև ունենալով այն կարևոր հանգամանքը, որ հայ
տարրերի հետ միասին Անդրկովկասի միւս ժողովուրդ-
ներն էլ գտնւում են քաղաքական և տնտեսական
համանման պայմաններում և որ հետևաբար, անդր-
կովկասեան բոլոր աշխատաւորների հիմնական
ձգտումները պէտք է մէկ լինեն, Հ. Յ. Դաշնակցու-
թիւնը առաջադրում է հետևեալ պահանջները.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

1) Դաշնակցական ռամկավար հանրապետութիւն Անդրկովկասի համար, հիմնւած ընդհանուր, հաւասար, ուղղակի և գաղտնի ձայնատուութեան վրայ:

2) Կատարեալ հաւասարութիւն բոլոր ազգերի և կրօնական համայնքների, որոնք մտնում են դաշնակցութեան մէջ: Ոչնչացումն դասակարգային բոլոր առանձնաշահումների:

3) Անդրկովկասը կազմում է ազատ Ռուսաստանի անբաժան, դաշնակից մասը, կապւած Ռուսաստանի հետ ընդհանուր պետական ինքնապաշտպանութեան, դրամական սիստէմի ու ընդհանուր քաղաքականութեան խրնդիրներում: Նա ուղարկում է վերոյիշեալ սկզբունքներով ընտրւած իր ներկայացուցիչները Ռուսաստանի ընդհանուր պարլամենտին:

4) Անդրկովկասը անկախ է իր բոլոր ներքին խնդիրներում՝ վարչական, տնտեսական ևլն:

5) Անդրկովկասեան Դաշնակցութիւնը ունի իր կենտրոնական պարլամենտը Թիֆլիսում: Բնակչութեան իւրաքանչիւր 25,000-ը ընտրում է մէկ պատգամաւոր: Իւրաքանչիւր անդրկովկասցի, որ անցել է 20 տարին, առանց սեռի խտրութեան, իրաւունք ունի ընտրելու:

6) Պատասխանատու մինիստրական մարմինը վարում է, համաձայն պարլամենտի որոշումների, երկրի վարչական, տնտեսական և կուլտուրական բովանդակ քաղաքականութիւնը:

7) Անհատը և բնակարանը անձեռնմխելի են:

8) Մամուլի, խօսքի, խղճի, գումարումների, բանւորական սինդիկատների և գործադուլների կատարեալ ազատութիւն:

9) Ընդհանուր, պարտադիր և ձրի սկզբնական կրր-

թութիւն մայրենի լեզուով, կատարելապէս համապատասխան իւրաքանչիւր ազգի կարիքներին և զարգացման: Միջնակարգ դպրոցները — մայրենի լեզուով. մնացած գլխաւոր տեղական լեզուները՝ իբրև անհրաժեշտ առարկաներ: Ռուսերէնը, իբրև ընդհանուր պետական լեզու՝ պարտադիր է:

10) Անդրկովկասեան ռամկավար Դաշնակցութիւնը չէ ճանաչում պետական եկեղեցի: Կրօնը անհատական խղճի գործ է:

11) Անդրկովկասը բաժանուած է գաւառների, որոնք վայելում են ամենալայն տեղական ինքնավարութիւն: Գաւառների սահմանները գծագրելիս՝ ի նկատի պիտի առնել ազգաբնակչութեան ցեղագրական և կուլտուրական կազմը (ըստ կարելոյն միաձույլ համախմբումներ կազմելու համար):

12) Գաւառների մէջ առանձին համայնքները նոյնպէս վայելում են ինքնավարութիւն՝ զուտ համայնական խնդիրներում: Ազգաբնակչութեան կողմից վերը յեշտ սկզբունքով ընտրուած Գաւառական Խորհուրդը իր օրգաններով վարում է գաւառի ներքին գործերը: Նոյնը՝ համայնքի մէջ:

13) Համայնական և գաւառական բոլոր պաշտօնեաների համար պարտադիր է՝ տեղական երկու գլխաւոր լեզուներն իմանալը, իսկ Անդրկով. Դաշնակցութեան ընդհանուր պաշտօնեաների համար՝ երեք գլխաւոր լեզուները:

14) Բոլոր պաշտօնեաները ընտրուած են ժողովրդի կողմից, վերը յիշած ընտրողական սկզբունքով:

15) Գաւառի և Անդր. Դաշնակցութեան բարձրագոյն դատաւորները անկախ են և անփոփոխելի: Նրանց ընտրութեան սկզբունքները որոշում է Անդրկովկասի Սահմանադիր ժողովը: Դաշնակցական ընդհանուր դատարանի մէջ երեք գլխաւոր լեզուները պարտաւորական են:

16) Անդրկովկասի ինքնապաշտպանութեան սիստէմը ժողովրդական միլիցիան է, ընդհանուր զինաւորումը: Ամեն մի առողջ քաղաքացի պարտաւոր է որոշ ժամանակով ծառայել իբրև միլիցիական: Անդրկովկասի միլիցիան ծառայում է Անդրկովկասի սահմաններում: Նա ենթարկւում է Ռուսաստանի ընդհանուր հրամանատարութեանը և գործադրում է միմիայն այն դէպքում, երբ ընդհանուր պետութեան կամ Անդրկովկասեան Դաշնակցութեան ազատութեանն ու ամբողջութեանը վտանգ է սպառնում:

17) Անդրկովկասեան սահմանադրութիւնը մասամբ կամ ամբողջութեամբ փոփոխելու որոշումը կարող է կայացնել Անդրկովկասի ինքնավար ժողովուրդը, ընդհանուր քւէարկութեամբ և ձայների $\frac{2}{3}$ -ի առաւելութեամբ: Սահմանադրութիւնը փոփոխելու առաջարկը կարող են անել և որոշ թիւ քաղաքացիներ:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

1) Հողերի աստիճանական համայնացում:

2) Վերացում անուղղակի հարկերի: Մտցնել պրօգրէսսիւ տուրք եկամտի ու ժառանգութեան վրայ և բոլորովին ազատել դրանից՝ որոշ չափից պակաս մանր եկամուտները:

3) Սահմանել օրէնքով ութժամեայ աշխատանքի օր բանւորների համար:

4) Սահմանել նւազագոյն օրավարձ՝ այլևայլ զբաղմունքների համար՝ քաղաքում և գիւղում:

5) Պետական ապահովագրութիւն դժբախտ պատահարներից, հիւանդութիւնից, ծերութիւնից և անաշխատութիւնից՝ պետութեան ու գործատէրերի հաշւով:

6) Ազատութիւն տեղափոխութեան և արհեստների:

7) Աշխատանքի բօրսանք, որոնք պիտի մասնակցեն բանւորական օրէնսդրութեան մշակմանը:

8) Աշխատանքի օրէնսդրական հովանաւորութիւն, համաձայն գիտական առողջապահութեան պահանջներին:

9) Վերացում գիշերային աշխատանքի, բացի այն գործառնութիւններից, որոնց տեխնիկական բնոյթը թոյլ չի տալիս ընդհատումներ: Անպայման վերացնել գիշերային աշխատանքը կանանց և անչափահասների համար:

10) Արգելել երեխաների աշխատանքը մինչև 15 տարեկան հասակը, իսկ 15-ից մինչև 18 տարեկան հասակում սահմանափակել վեց ժամով:

11) Բանւորական վերատեսչութեան ընտրութիւն:

12) Կիրականօրեայ լիակատար հանգստութիւն:

ՀԱՅ ՅԵՂ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՒՆՆԵՐԸ

	Ֆր. ս.
1. Ապստամբական ոգի (սպառուած).	.10
2. Յեղափոխական կեանքից (սպառուած).	.05
3. Գաղտնի տպարան (սպառուած).	.05
4. Գիտական սօցիալիզմ. Ֆ. էնգելս (սպառուած).	.40
5. Հայ Յեղ. Դաշնակցութեան ծրագիր.	-
6. Կուկունեան խմբի արշաւանքը (սպառուած).	.20
7. Կարնոյ յիշատակին (Չորս հատուած) ,, .	.50
8. Հ. Յ. Դ. երկրորդ ընդհ. ժողովի ատենագրութիւնը	-
9. Քրքիջներ, Homo homini lupus, ՎԱՐԴԳԷՍ (սպառուած).	.20
10. Երիտասարդներին. Պ. ԿՐԱՊՕՏԿԻՆ (սպառուած).	.20
11. Ազատութեան ճանապարհին. ՂԱՐԻԲ. Ա. (սպառուած).	.30
12. ,, ,, ,, Բ. ,, .	.60
13. Ամբոխային տրամաբանութիւն. էԼԼԷՆԻ. (սպառուած).	.50
14. Ազատութեան ճանապարհին. ՂԱՐԻԲ. Գ. ,, .	.30
15. Հայաստան եւ Մակեդոնիա.	.50
16. Կովկասեան վերքեր. է. ԱԿՆՈՒՆԻ.	3.00
17. Հայրենիքի գաղափարը. Մ. ՎԱՐԱՆԴԵԱՆ (սպառուած).	1.00
18. Կազմակերպական կանոններ.	-
19. Դեպի կոիւ. է. ԱԿՆՈՒՆԻ.	2.00
(Կովկաս՝ 1 ուրբի, Ամերիկա՝ 1/2 դօլար).	
20. Յեղափոխականներ. Ս. ՆԻՐՎԱՆԵԱՆ (սպառուած).	.20
21. Նախագիծ Կովկասեան գործունէութեան.	-
22. Подвиги царизма. В. Арапатский.	.50
23. Les tueries de Bakou, A. ARAZI.	.20
24. Յեղափոխական դաշն.	.20
25. Հ. Յ. Դ. երրորդ ընդհ. ժողովի ատենագրութիւնը	-
26. Կոչ Մահմետականներին (թուրքերէն).	.10
27. Les Plaies du Caucase, E. AKNOUNI.	2.00
28. Ազատութեան ճանապարհին. ՂԱՐԻԲ. Դ. գրքոյկ.	.40
29. Մեծ մարդասպանի դեմ (Դատաւարութիւն).	.50

Մ Ե Ն Ը Դ Ի Բ Պ Ը Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր

Բարկէնի, Պետօի, Կարօի, Սերոբի, Վահանի, Հրայրի, Սերոբի եւ որդոց. հատը 50 սանտիմ:
 ,,Հայկական Ազատամարտը“ - Ալլէգորի, շքեղ տիպ, խոշոր դիրքով, պատի համար - հատը 1 ֆրանք:

Բ Ը Ց Ն Ը Մ Ը Կ Ն Ե Ր

Յեղափոխական հերոսների պատկերներով, ,,Հայկական ազատամարտը“ եւ Ֆինալնդիա - Կովկաս. հատը 10 սն.

